

АЛЕКСАНДРА М. МИЛОШЕВИЋ

Музеј позоришне уметности Србије*

Прегледни рад / Review paper

РИЗНИЦА ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ 75 година Музеја позоришне уметности Србије

САЖЕТАК: Музеј позоришне уметности Србије као кровна институција већ 75 година баштини и проучава грађу о нашој театарској историји и садашњости. Својим разноврсним делатностима – изложбеном, издавачком и образовном – ставља на увид грађу као резултате научноистраживачког рада кустоса. Тиме културна заоставштина у оквиру стручно бираних тема изложби и издаваштва постаје део образовања љубитеља позоришта и музеја. Међуинституционалном сарадњом остварују се бројни заједнички или индивидуални пројекти. Разменом грађе и знања, а путем гостовања, Музеј презентује своје изложбе и издавачку делатност широм Србије, региона и иностранства. Музејско гласило *Театрон* покренуто је 1974. а данас као часопис за позоришну уметност налази се на званичној листи као водећи национални часопис категорије М51. Један од најзначајнијих пројеката Музеја од 2001. је *Театрослов*, прва јединствена театрографска база података. Музеј прожимањем театрологије и музеологије модернизује свој рад, развијајући дигиталне комуникације које представљају кључну активност данашњице. Вишеструко је награђиван за целокупну делатност и допринос истраживању историје позоришта и стручну обраду музејских фондова. Године 2025. Музеј је прославио 75 година рада изложбом која је представљала избор из највредније, најзначајније и најрепрезентативније разноврсне грађе коју баштини, као и монографијом, којом подсећа и указује на своју историју, значај и развој у корак са вредносним скалама кроз XX и XXI век.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Музеј позоришне уметности Србије, Божићева кућа, изложбена делатност, издавачка делатност, едукација, музејски програми, дигитализација грађе, *Театрослов*, часопис *Театрон*, сарадња са сродним институцијама, допринос прослави 75 година.

Музеј позоришне уметности Србије у низу је многих институција које ове године обележавају 75-годишњицу од оснивања. Ипак, специфичан по областима које баштини и истражује, раритетан је међу малобројним позоришним музејима у свету. Када су фотографије глумца

* aleksandra.milosevic@mpus.org.rs

Алексе Бачванског и Тоше Јовановића 1901. изложене у Народном позоришту у Београду, Бранислав Нушић је подстицао идејно оснивање Позоришног музеја у окриљу којег ће се прибирати грађа о нашој театарској историји. Након више иницијатива, Музеј позоришне уметности Народне Републике Србије основан је Уредбом министра за науку и културу Народне Републике Србије 28. новембра 1950. године. Музеј позоришне уметности Србије (МПУС) током ових 75 година позиционирао се као кровна институција историје позоришне уметности. Широ се и развијао са задатком да систематски прикупља, чува, проучава грађу о нашој позоришној историји до данас и презентује је уважавајући културне потребе публике која посећује и позоришта и музеје.

Директор, оснивач и први кустос Музеја позоришне уметности Србије је Милена Николић. Закључно са овом јубиларном годином, на челу Музеја је било осам директора: Петар Волк, критичар (1973–1977), Драгован Јовановић, драматург (1980–1984), кустос Зоран Филиповић (1984–1989), драматурзи Миодраг Ђукић (1990–2001), Ксенија Радуловић (2001–2012) и Момчило Ковачевић (2012–2021), и историчар уметности Весна Буројевић од 2021. године. Такође, Музејом су руководила и четири вршиоца дужности из стручног сектора Музеја – Олга Милановић, Синиша Јанић, Зоран Филиповић и Зоран Т. Јовановић. Основе које је Милена Николић успоставила настављали су преданим радом сви наредни директори различитих образовања блиских позоришној уметности, укрштајући музеолошки и театролошки рад по којем се Музеј позоришне уметности Србије пласирао уједно и институтским карактером.

Истовремена окренутост Музеја ка прошлости и садашњости показала се већ у првој сталној поставци 1953. у ликовном решењу Милице Бабић Јовановић и Миомира Денића, по нацртима Пеђе Милосављевића, испунивши пет музејских просторија и предворје. Друга стална поставка 1962. је након четири године затворена због све већег прилива грађе и потребе за стручним особљем. Богаћење збирки је 1966. довело до реорганизације простора и његовог обједињавања у галерије у централном делу. Музеј баштини разноврсну грађу изворне и репродуктивне комплексне позоришне уметности која је класификована у збиркама позоришне фотографије, позоришних програма и плаката, уметничких и меморијалних предмета, архивских докумената, као и аудио-видео збирке, потом библиотеке и хемеротеке. Коначан број музејских предмета и документације је скоро немогуће заокружити, због непрестаног прилива грађе по завршетку сваке позоришне сезоне и различитих аквизиција као што су поклони, размене, откупи, заоставштине, судске одлуке и сл. Повремене изложбе су омогућиле да се у оквиру различитих тема (јубилеји позоришта, значајни позоришни

ствараоци бројних профила из драме, опере и балета, историјска раздобља и уопште разноврсне позоришне тематике) развија научноистраживачки рад и јавности презентују богати музејски фондови. Изложбена делатност се временом развила до модерно опремљених поставки које скоро две деценије имају и погодности лакшег транспорта током бројних гостовања у земљи, региону и иностранству. Савремена технологија је омогућила да изложбе представљамо кроз различите стилове и медије, публиковањем прилога, каталога, студија и опсежних монографија, не одступајући од музеолошких метода рада. Такође је олакшана дигитална размена с позориштима и сродним институцијама (фотографије, програми, плакати, хемеротека, продукција издавачке делатности), чиме се оригинална грађа у фондовима чува од хабања.

Прву сталну поставку пратио је каталог, као почетак музејске издавачке делатности. У бележењу садашњости и подједнаком истраживању мозаичких делова прошлости, каталози су се кроз деценије од водича кроз поставке развијали до садржајнијих публикација научноистраживачког и монографског типа. До данас, разнородну издавачку делатност МПУС-а чине пратећи изложбени каталози, публикације из историје, годишњаци, позоришне критике, репертоари, монографије, зборници и посебне едиције. Такође, издавачка делатност Музеја је крунисана двема Октобарским наградама града Београда – Зорану Т. Јовановићу за дело *Позоришно стваралаштво Михаила Ковачевића* (у сарадњи са Институтом ФДУ), 1993. године, и Боривоју С. Стојковићу за дело *Историја српског позоришта од средњеј века до модерној доба (драма и опера)*. Ова друга књига је као део великог пројекта Музеја у периоду од 2014. до 2018. објављена као допуњено и илустровано издање у пет томова, са додатком раније објављених дела истог аутора. Музејско гласило *Театрон* покренуто је 1974. са циљем да се равноправно бави историјом позоришта и савременим токовима. Осим опште конципираних, *Театрон* је изашао у неколико бројева у целости посвећен позориштима, ствараоцима и другим темама из наше историје. Покренувши највећу глумачку Награду „Добричин прстен“, Музеј је обезбеђивао добитницима дуги низ година тематски број часописа *Театрон*, као посебну публикацију. Часопис је временом све више одговарао на знатижељу публике штампајући савремене драме, објављујући хронике музејских програма и позоришног живота у нашој земљи. Вођен различитим уредницима (др Петар Волк, др Зоран Т. Јовановић и Александар Милосављевић, Жељко Хубач, Момчило Ковачевић, Ксенија Радуловић, Иван Меденица, Радомир Путник, Света Јованов, Јелица Стевановић) мењана је концепција увођењем редовних темата и приказима савременог европског позоришта. Данас као часопис за позоришну уметност *Театрон* представља научне – теоријске и историјске,

радове, потом, драмске текстове, позоришне фестивале, есеје истакнутих театролога и стваралаца, као и приказе делатности Музеја позоришне уметности Србије. У јубиларном 200. броју је објављена комплетна библиографија часописа, а насловна страна је симболично редизајнирана у част првом броју чији су аутори Слободан и Савета Машић. У јубиларној години Музеја за уредника је постављен проф. др Бошко Сувајцић. Часопис *Театрон* је 2003. награђен Специјалном дипломом Међународног тријенала периодике на Стеријином позорју за посебан допринос истраживању националног позоришта у историјском и савременом контексту.

Бројни музејски програми се као још један вид интеракције са публиком редовно одржавају још од 1954. године. Током првих деценија, програми су осим у Музеју били уگوшћени и у другим просторима, чиме су уједно развијане везе са сродним институцијама које су погодним салама омогућавале да се делатност Музеја прошири и прими већи број публике. Сусрети са позоришним ствараоцима, уметничке и јубиларне вечери, предавања, промоције књига, симпозијуми, семинари, концерти и дневне радионице, извођење монодрама и мањих позоришних представа привукли су бројну и креирали сталну публику. Посебан вид просветно-педагошког рада је покренут 1980. под називом „Театротека“ са циљем да се публици приказују снимљене представе које више нису доступне на репертоарима позоришта. Утврђен је распоред програма понедељком, „Театротека“ уторком а четвртком су углавном одржавани концерти или неке друге тематске вечери, чиме је Музеј постао неизоставна установа у културној понуди главног града. Посебна приврженост публике се показала у данима НАТО агресије 1999. када је МПУС наставио са редовним програмима разноврсног садржаја, што је овековечено Повељом слободе за изузетан стваралачки допринос одбрани отаџбине и националног достојанства, поводом годишњице општенародног отпора агресији НАТО-а на Југославију. Од 2001. је ритам вечери промењен и њихов садржај прилагођен савременом посетиоцу. У последње четири године се у оквиру сваке изложбе одржавају пригодне вечери које кроз разговоре, предавања и пројекције дубље улазе у тему поставке.

Образовна делатност Музеја као важна друштвена функција представља се кроз организоване посете свих узраста – од предшколских установа до старије популације. Од почетка XXI века у Музеју се одржавају и предавања, вежбе и практична настава средњих школа и факултета друштвених и хуманистичких наука, као и она која се односе на историју позоришта уз видео-презентације о позоришној баштини Музеја. У сарадњи са удружењима особа са сметњама у развоју и корисницима услуга за психијатријске болести као важног дела рехабилитације.

тације и доприноса борби против стигматизације, Музеј посвећује пажњу борби за инклузију. Од 2011. покренуте су радионице за ђаке свих степена школовања, као и децу и омладину с посебним потребама – подразумевају кратко упознавање учесника с делатношћу и значајем Музеја, и сегментима позоришне уметности кроз практичан рад. Радионице које су биле активне до 2022. посебно су приказане кратким описом и фотографијама на музејском веб-сајту.

По својој специфичности Музеј је углавном сараднички окренут ка позориштима, центрима за културу, позоришним фестивалима, галеријама, библиотекама, домовима културе и школским установама с једне стране представљајући своју изложбену и издавачку делатност, а с друге, међуинституционалној сарадњи – размени грађе и стручног знања у индивидуалним и заједничким пројектима. Јер, убрзо по оснивању, МПУС је усмерио свој рад ка умрежавању са позоришним центрима и музејима у Загребу, Љубљани и Новом Саду, чиме је у Дубровнику 1955. остварена прва заједничка изложба *Јуџословенска ѿзоришна уметности*.

Организовање бројних научних скупова, седница и саветовања има за циљ да се окупе позоришни ствараоци, историчари позоришта и театролози. Таква размена знања и експертизе од обостране користи обликовали су такође музејске програмске вечери све до данас. Музеј позоришне уметности Србије подстиче позоришта широм Србије у формирању својих архива и подучава о историјској важности грађе, као и редовном достављању позоришне документације за музејске збирке и дигитализацију. На међународном плану, МПУС је приредио низ изложби на тему југословенског позоришта у Њујорку, Бечу, Дортмунду, Лондону и др. Изложба поводом 200 година од рођења Јована Стерије Поповића (1806–1856–2006), аутора Олге Марковић, музејског саветника, и директорке Ксеније Радуловић, уз стручну сарадњу Мирјане Одавић, музејског саветника, као ауторски пројекат Музеја отворена је у Галерији САНУ за чију је поставку био задужен арх. Иван Куцина. Значајном темом која и данас повезује српски и француски народ изложба *Српско ѿзориштије у Великом рајџу*, чији су аутори музејски саветници Мирјана Одавић и Јелица Стевановић, представљена је новембра 2022. у Културном центру Србије у Паризу. Повезујући се са светом, МПУС је 1959. приступио чланству у Међународној асоцијацији позоришних музеја и библиотека SIBMAS и одржава интензивну сарадњу с Међународним саветом музеја ICOM.

Почетком XXI века музејске манифестације су постајале све популарније, па је тако Музеј позоришне уметности Србије постао део мреже „Ноћи музеја“, „Музеји десет дана од десет до десет“, „Јевремова – улица сусрета“, „Ноћ позоришта“, Сајам културе – „Тржница идеја“ и др. организованих на нивоу општина, града и републике. Уз презент-

тацију актуелних изложби и најразноврсније понуде издавачке делатности, организују се педагошко-едукативне активности и пратећи програми (концерти, радионице, пројекције, разговори итд.) са циљем да се приближе што широј публици.

Прва веб-презентација Музеја је постављена 2003. и доступна је на веб-сајту www.mpus.org.rs. Унапређеним стандардима рада, омогућава увид у редовне програме, сталне поставке и виртуелна издања повремених изложби, као и електронске верзије музејске издавачке делатности у ПДФ формату. Посебан сегмент сајта чини *Театророслов*, један од најзначајнијих пројеката Музеја позоришне уметности Србије који се од 2001. постепено развијао у систематичном преношењу аналогне грађе у дигиталну. *Театророслов* обухвата репертоаре српских позоришта који се ажурирају на крају сваке позоришне сезоне, и сукцесивном дигитализацијом музејске грађе. Предности дигиталне платформе су у заштити фондова, доступности података и унапређењу услуга бесплатним приступом *Театророслову*. Његова структура је дуго развијана и у последњих 16 година створена је прва јединствена театрографска база података као полазна тачка за реконструкцију историје позоришног живота код нас. Дигитална комуникација је као кључна активност данашњице, наметнула обавезан вид оглашавања и мерења популарности по броју пратилаца и допадања. Тако је на препоруку Музејског друштва Србије (Секција за библиотекарe и књижничаре), на мрежи Фејсбук 2010. основана група „Музеј позоришне уметности Србије“. Такође, активни су Инстаграм профил и Јутјуб канал. Ове друштвене мреже комуникације, повезане са веб-сајтом, доступне су за размене информација о музејским програмима, гостовањима, плановима, занимљивостима из музејских фондова. Током пандемије 2020. и 2021. овај начин комуникације је дошао у први план и достигнута је рекордна посећеност сајта и друштвених мрежа, чиме је МПУС обогачен за нову публику која је по завршетку ванредног стања, почела да упознаје и доживљава ову значајну институцију уживо.

Музеј је вишеструко награђиван за целокупну делатност и допринос истраживању историје позоришта и стручну обраду музејских фондова, за појединачне пројекте у изложбеној, издавачкој, програмско-едукативној делатности, међуинституционалној сарадњи и др. Различите награде, повеље, захвалнице и плакете додељују секретаријати за културу града и Републике, удружења, фестивали, библиотеке, музеји, факултети. Међу бројним наградама, издвајају се „Златни беочуг“ 1991, Златна повеља Факултета драмских уметности поводом обележавања 50 година од оснивања, Специјална захвалница за вишегодишњу сарадњу и допринос развоју Фестивала „Дани комедије“, као и Плакета Народног позоришта у Београду за свеукупан допринос раду (2024).

Божићева кућа у којој је МПУС смештен неколико пута је реновирана: од уређења музејских просторија за рад и излагање, преко поправки крова, до сложеног пројекта санације темеља, уређења фасаде и околног простора, не мењајући првобитни изглед као споменично здање под заштитом државе. Током прве две деценије рада две сталне поставке су биле отворене у већем делу куће. Од 1966. до данас, укупна површина од 210 метара квадратних прилагођена је за канцеларијски простор, за смештај грађе и запослених и двома изложбеним просторијама за разне програмске активности. Деценијама уназад се интензивно трага за одговарајућим додатним простором за смештај збирки или оног са комбинованом функцијом додатног галеријског простора. Драгоцено би било да се уз повремене изложбе, јавности представи и једна стална поставка о историји нашег позоришта.

Јубиларну годину обележавају изложба, монографија и свечаност. Избор из највредније, најзначајније и најрепрезентативније разноврсне грађе коју баштини Музеј, представљен је на пригодној изложби чији су аутори музејски саветници Мирјана Одавић и Јелица Стевановић. Монографија обухвата 50-годишњи преглед рада који је тим поводом написала музејски саветник Ксенија Шукуљевић Марковић (2000) и нови део о 25 година са допуњеним поглављима у раду које су донеле нове вредносне скале XXI века, аутора Александре Милошевић. Музеј је унапредио, проширио и осавременио свој рад, задржавајући ауторитет који су изградиле претходне генерације кустоса, театролога и сарадника. Модернизација рада, неисцрпне теме у изложбеној и издавачкој делатности, као и развијен едукативни програм у оквирима унакрсног прожимања музеологије и театрологије, одражавају спој садашњости и прошлости наше позоришне историје. Тиме се Музеј позоришне уметности Србије уздиже високо као кровна институција историје позоришта и оправдава своју значајну улогу у развоју друштва, промовишући различита наслеђа свих нација у Србији већ 75 година.

Aleksandra M. Milošević

**The Treasury of Theatre Arts
75 years of the Museum of Theatre Arts of Serbia**

Summary

The Museum of Theatre Arts of Serbia, as an umbrella institution, has been preserving and studying materials about our theatre history and present for 75 years. Through its diverse activities – exhibition, publishing and educational – it presents materials as the results of the scientific and research work of curators. Thus, the cultural legacy within the framework of expertly selected exhibition and publishing topics becomes part of the education of theatre enthusiasts and museum lovers. Numerous joint or individual projects

are realized through inter-institutional cooperation. By exchanging materials and knowledge, and through guest appearances, the Museum presents its exhibitions and publishing activities throughout Serbia, the region and abroad. The museum's journal, «Teatron», was launched in 1974 and today, as a journal for theatre arts, it is on the official list as the leading national journal of category M51. One of the most significant projects of the Museum since 2001 is Teatroslov, the first unique theatre database. By interweaving theatre and museology, the Museum is modernizing its work, developing digital communications that represent a key activity today. It has been awarded many times for its overall activity and contribution to the research of theatre history and the professional processing of museum funds. In 2025, the Museum celebrated 75 years of work with an exhibition that presented a selection of the most valuable, most significant and most representative diverse materials in its heritage, as well as a monograph that reminds and points out its history, importance and development which keeps the step with the value scales throughout the 20th and 21st centuries.

Keywords: Museum of Theatre Arts of Serbia, Božić's House, exhibition activities, publishing activities, education, museum programs, digitization of materials, Teatroslov, Teatron magazine, cooperation with related institutions, contribution to the celebration of 75 years.